

А. Ю. Саркісов

*Херсонський державний
університет
a.sarkisov@bk.ru*

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ПРИНЦИПИ ТА МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ У ДОСЛІДЖЕННІ ТРАНСФОРМАЦІЇ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ РЕГІОНАЛЬНОГО АПК

Дослідження трансформації АПК має ґрунтуватися на комплексному територіально-галузевому та системному аналізі з використанням сукупності суспільно-географічних методів, прийомів та підходів. Методика суспільно-географічного дослідження спрямована на визначення тенденцій і напрямків розвитку регіонального АПК та виявлення сучасних форм геопросторової організації, які забезпечують ефективність його функціонування.

Дослідження АПК регіону базується на методиках та методичних схемах, представлених в працях як українських, так і російських вчених: В.В. Деречина, В.Г. Крючкова, Л.О. Мармуль, Я.Б. Олійника, М.М. Паламарчука, М.Д. Пістуна, А.М. Ракітнікова, В.Ф. Семенова, Т.М. Худякової. Аналіз сучасних наукових праць, присвячених проблемам формування та розвитку АПК в цілому, а також в межах окремих АПК обласного рівня, дозволяє виділити теоретико-методологічні та методичні дослідження агровиробничого потенціалу, формування агропродовольчих ринків, системи ринкового агросервісу, структурних зрушень в ТО АПК. На сучасному етапі дослідження трансформаційних зрушень в ТО АПК слід згадати праці І. Кавецького (1999), В.С. Грицьку (2000), Л.М. Богадьорової (2006), Т.Я. Олійника (2006), П.О. Сухого (2009).

Процес дослідження вимагає застосування та дотримання як загальнонаукових (системна методологія, комплексний та історичний підходи, система математичних методів, методи класифікації та типізації), так і конкретно-наукових підходів та методів (суспільно-географічний підхід, порівняльно-географічний, економіко-статистичні методи, картографічні методи). Варто відзначити застосування *міждисциплінарного* підходу до розгляду проблеми розвитку регіонального АПК, який є об'єктом вивчення різних наук, які розглядають проблеми АПК з різних позицій – починаючи з виробничої діяльності, соціальних проблем села та закінчуючи проблемами екологічно сталого розвитку агропромислового виробництва. Проте, зауважимо, що передусім важливими є врахування зв'язків в даному аспекті між економічною наукою та суспільної географії, що пов'язано зі специфікою комплексу як складного утворення на стику природних та суспільних систем. Тому, методичні особливості дослідження трансформаційних зрушень мають спиратися на категоріальний базис цих двох наук.

Суспільно-географічне дослідження трансформаційних процесів в територіальній організації АПК має на меті аналіз сучасного стану та виявлення тенденцій і перспектив розвитку агропромислового виробництва в умовах ринку. Досягнення цієї мети вимагає

визначення та дотримання основних принципів дослідження, причому застосування як загальнонаукових принципів, так і спеціальних методичних принципів в рамках розгляду конкретної дослідницької проблеми. Серед загальнотеоретичних варто відмітити наступні: принцип діалектизму, принцип системності, принцип цілісності, принцип історизму, принцип детермінізму. Розглянемо основні теоретико-методологічні принципи нашого дослідження регіонального АПК[2].

1. Принцип територіальності (територіально-ієрархічної організації) є невід'ємною складовою суспільно-географічного дослідження. Сутність його полягає у прив'язці досліджуваних явищ до конкретної території різного масштабу – починаючи від національного рівня і закінчуючи субрегіональним та мезорегіональним, а деяких випадках навіть на рівні сільських рад (локальний рівень). Слід відмітити, що значення певних факторів та протікання процесів розвитку досліджуваного явища є різними в межах окремих територіальних рівнів, що також треба враховувати при дослідженні. Даний принцип націлює на пошук та виявлення територіальних відмінностей, особливостей територіального розміщення. Дослідження АПК в межах регіону спирається нами на визначенні територіально-ієрархічних рівнів дослідження: регіональний рівень – в межах області; субрегіональний – в межах декількох адміністративних одиниць чи крупних зон агропромислового виробництва в межах області; мезорегіональний – в межах окремих адміністративних районів та міськрад; локальний – в межах сільрад; окремо виділяється точковий рівень – в межах окремих господарств.

2. Принцип диференційованого підходу до аналізу суспільно-географічних факторів формування АПК. Зміст протікання певних факторів на різних територіальних рівнях є неоднаковим. Дотримання даного принципу дозволяє зрозуміти залежність протікання процесів розвитку регіонального АПК від дії окремих факторів. Загальні фактори, протікання та вплив яких простежується на формування та розвитку всіх територіальних рівнів АПК, так і група факторів геопросторової диференціації, дія яких диференційована в залежності від територіального рівня. Особливе значення відіграє дія природних факторів, зміст впливу яких обумовлює процеси спеціалізації сировинної ланки АПК – сільського господарства та його складових: рослинництва та тваринництва. Зауважимо, що визначальним чинником, що впливає на дію інших факторів є суспільно-географічне положення території.

3. Принцип системності або принцип системного підходу до дослідження трансформаційних процесів в ТО АПК полягає в розгляді процесів розвитку АПК як єдиної системи взаємозв'язаних виробництв, що мають складну структуру та зв'язки між собою. Даний принцип дозволяє здійснити сучасне структурування АПК відповідно до потреб та вимог ринкової економіки. Окрім цього важливість використання даного принципу полягає у визначенні завдань розвитку АПК та на основі побудови системної моделі («мета – дія – результат») дозволяє спрогнозувати протікання процесів

розвитку АПК в майбутньому [1]. Системний підхід в дослідженні АПК, який реалізується, передусім, за допомогою системно-структурного аналізу, дозволяє успішно вивчити наступні особливості комплексу: виявити сучасну структуру АПК, основні елементи системи, внутрішні та зовнішні зв'язки, що впливають на формування АПК як цілісної системи; визначити основні цілі та завдання ефективного функціонування та розвитку комплексу в сучасних ринкових умовах; виявити негативні тенденції сучасного розвитку АПК; визначити найбільш оптимальні та науково обґрунтовані шляхи розвитку АПК, у тому числі систему ефективного управління комплексом. Використання системного підходу можливе на різних етапах дослідження. Особливого значення використання системного підходу набуває на заключному етапі дослідження, коли є необхідність планування та прогнозування процесів розвитку регіонального АПК на перспективу.

4. Принцип ретроспективного і перспективного аналізу, або аналізу динамічних процесів. Об'єктивно існуючий світ постійно знаходиться у русі, а тому, розгляд і дослідження певного явища необхідно проводити з позицій динаміки, постійних кількісних та якісних змін у структурі системи. В межах реалізації даного підходу варто застосовувати ретроспективний та перспективний аналіз. Сутність даного аналізу полягає у вивченні змін, що відбулись з досліджуваним явищем протягом певного проміжку часу та на перспективу. Зауважимо, що використання даного аналізу має місце як при проведенні критичного аналізу теоретико-наукової бази дослідження (ретроспективний аналіз джерел з проблематики дослідження від ранніх до більш останніх за часом), так і при кількісному аналізі змін в агропромисловому виробництві з використанням системи показників.

5. Принцип врахування причинно-наслідкових зв'язків. Полягає в об'єктивній обумовленості всіх явищ природи та суспільства. Кожне явище має свої причинно-наслідкові зв'язки, тому і досліджувати певні процеси та явища необхідно з позицій пошуку причин та можливих наслідків, побудови системи закономірностей, що виводяться з досліджень динаміки та виявлення тенденцій розвитку досліджуваного об'єкту. Даний принцип дозволяє досліднику виявити об'єктивні та суб'єктивні причини протікання певних процесів, що впливають та обумовлюють розвиток досліджуваного об'єкту.

6. Принцип поєднання територіального та галузевого аналізу. Застосування даного принципу дасть змогу поєднати аналіз територіальних відмінностей та виявлення галузевих диспропорцій в межах агропромислового процесу в регіоні.

7. Принцип врахування економічної доцільності. Будь-яке дослідження має свою мету, яка обумовлена її практичною реалізацією. Особливо важливою дана обставина є при дослідженні економічних проблем. Кожне економічне явище має розглядатися з позицій його значимості на кінцевий результат, який націлений на практичне значення.

8. Принцип продовольчої безпеки. Кожна держава вибудовує власну політику продовольчої безпеки, виходячи з власних ресурсів та

можливостей. Даний принцип враховує пріоритетне дослідження тих виробництв АПК, які на даному етапі розвитку формують експортний та продовольчий потенціал держави.

9. Принцип екологічної безпеки. Реалізація даного принципу має спиратися на дотриманні науково обґрунтованих норм ведення сільськогосподарського виробництва. Крім того, важливого значення має дотримання основних екологічних вимог при проведенні меліоративних заходів, що мають місце в зонах ризикованого землеробства.

10. Принцип радикальних змін в землеволодінні та землекористуванні. Впровадження ринкових механізмів розвитку в АПК зумовило перерозподіл власників і користувачів земельних ресурсів, зокрема сільськогосподарських угідь, з'явилась нова форма в системі землеволодінні та землекористуванні – оренда землі. Тому важливим в процесі дослідження змін в регіональному АПК враховувати цю складову як важливу умову сучасного функціонування агропромислового виробництва.

11. Принцип зміни домінант формування інтеграційних зв'язків. Даний принцип витікає з необхідності розгляду сучасних видів та форм агропромислової інтеграції, які впливають на формування та розвиток сучасного АПК. Особливої уваги треба приділяти аналізу форм агропромислово-фінансової та агросервісної інтеграції.

12. Принцип впровадження науково-інноваційних методів управління та розвитку агропромислового виробництва. Даний принцип вимагає сприянню широкому запровадженню та застосуванню здобутків науково-інноваційного прогресу у сучасному АПК на різних територіально-ієрархічних рівнях, зокрема впровадженню нових методів зрошення та інтенсивного господарювання.

13. Принцип пріоритетності формування агропромислових кластерів. Досвід зарубіжних держав свідчить про ефективність впровадження технологій кластерного підходу до організації та розвитку окремих виробництв, зокрема в продовольчій сфері. Формування засад створення агропромислових кластерів на території основних аграрних регіонів має стати пріоритетним. Застосування даного принципу спирається на визначенні основних методичних параметрів та особливостей обґрунтування створення агропромислових кластерів.

Проведене дослідження дозволило виявити та охарактеризувати основні теоретико-методологічні принципи дослідження територіальної організації АПК в сучасних умовах.

Список використаних джерел:

1. Пэнтл Р. Методы системного анализа окружающей среды / Ричард Пэнтл [пер. с англ. под ред. чл.-корр. АН СССР Н.Н. Моисеева]. – М.: Изд-во «Мир», 1979г. – 213с.
2. Саркісов А.Ю. Трансформація територіальної організації АПК Херсонського регіону в сучасних умовах: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. геогр. наук: спец. 11.00.02 «Економічна та соціальна географія» / А.Ю. Саркісов. – Одеса, 2011. – 18 с.